

درس ۴ طراح: مرضیه شاهی	بسمه تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ تولید شده در استان هرمزگان	محتوای نوشتاری کتاب تاریخ ۱ (ایران و جهان در عصر باستان) سال تحصیلی: ۱۳۹۹-۱۴۰۰
---------------------------	--	--

عنوان: پیدایش تمدن؛ بین النهرین و مصر

اهداف یادگیری:

آشنایی با سیر پیدایش تمدن و مطالعه تمدن‌های بین‌النهرین و مصر
انتظار می‌رود دانش آموزان چگونگی پیدایش تمدن و مهم‌ترین دستاوردهای تمدن‌های بین‌النهرین و مصر باستان را بیان کنند.

منابع مطالعاتی پیشنهادی:

- ۱- هنر و معماری ایران و جهان، سید رضا حسینی، چاپ دوم ۱۳۸۸، تهران: انتشارات مارلیک.
- ۲- نشریه پیام از انتشارات یونسکو، مهرماه ۱۳۷۰.
- ۳- بین‌النهرین باستان، دان ناردو، ترجمه: سهیل سُمی، چاپ دوم ۱۳۸۷، تهران: انتشارات ققنوس.
- ۴- مصر باستان، براندا اسمیت، ترجمه: آریتا یاسائی، چاپ سوم ۱۳۸۲، تهران: انتشارات ققنوس.
- ۵- دایره‌المعارف دانستنیها، برای کودکان و نوجوانان، ج ۲، چاپ اول ۱۳۹۰، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.

چکیده نکات مهم درس:

سیر پیدایش تمدن

➤ در یک تقسیم‌بندی کلی، گذشته بشر به دوره پیش از تاریخ و تاریخی تقسیم می‌شود.
پیش از تاریخ، دوره‌ای طولانی از زندگی انسان است که با ظهور او در پهنه گیتی آغاز شد و تا اختراع خط و گسترش تمدن در حدود ۵۰۰۰ سال پیش امتداد یافت. آگاهی ما از این دوره متکی بر کاوش‌های باستان‌شناسی است.

نکته: شواهد باستان‌شناسی دلالت بر آن دارد که نخستین انسان‌واره‌ها حدود ۴ میلیون سال پیش در علفزارهای آفریقا می‌زیستند و بعدها گروه‌هایی از آنان به اروپا و آسیا کوچ کردند.

تقسیم‌بندی مراحل زندگی انسان‌های پیش از تاریخ بر اساس نوع اقتصاد معیشتی و ابزارهای متناسب با آن

{	(۱) دوره گردآوری خوراک	}
{	(۲) دوره تولید خوراک	}

دوره گردآوری خوراک

➤ شیوه ای از زندگی که به شکار جانوران، گردآوری دانه، میوه و ریشه گیاهان و درختان برای تأمین خوراک استوار بود.

دوره گردآوری
خوراک

۱. طول دوره : چندین میلیون سال
۲. تکامل : بسیار کند و محدود
۳. وظیفه مردان : شکار
۴. وظیفه زنان : جمع آوری بقایای خوراکی گیاهان و میوه درختان
۵. پناه گاه : طبیعی و برای حفظ جان (غارها و کلبه هایی از شاخ و برگ درختان)

اصلی ترین ماده برای ساخت ابزار مورد استفاده انسان های نخستین	مواد ساخت ابزار توسط مردمان پیش از تاریخ	علت به کار گرفتن آتش	از اتفاقات مهم دوران پیش از تاریخ
سنگ	سنگ چوب استخوان	تأثیر بسزایی بر زندگی انسان و ارتباط او با محیط طبیعی داشت	به کار گرفتن آتش

اصلی ترین ماده ای بود که از سان های نخستین از آن برای ساختن ابزار استفاده می کردند. ابتدا ابزارهای سنگی، بسیار ساده و ابتدایی بودند، اما بشر در طول چندین میلیون سال توانست بر مهارت خود در ساخت تیغه ای سنگی گسترش دهد و ابزارهایی مانند تبر، زوبین و کارد بسازد.

سنگ

➤ انسان های نخستین ابتدا قادر به حرف زدن نبودند اما برای شکار گروهی، ناچار به برقراری ارتباط بودند و اواخر دوره گردآوری خوراک، توانایی سخن گفتن و اندیشیدن در بشر تکامل یافت و به حدی از توانایی رسید که از هنر نقاشی برای بیان احساس و اندیشه خود استفاده می کرد.

وضعیت دینی و اعتقادی مردمان دوره گردآوری خوراک:

- فقدان شواهد و مدارک، مطالعه وضعیت دینی و اعتقادی مردمان دوره گردآوری خوراک را دشوار ساخته است.

- (۱) اعتقاداتی که با مشکلات و مخاطرات زندگی آن ها همچون بیماری، مرگ، سیل، خشکسالی و ... ارتباط داشت.
- (۲) اعتقاد به نیروی مرموز و فرا طبیعی که نگاهدارنده زمین و آسمان و حامی زندگی شان بود.

اعتقادات
انسان های
نخستین

دوره تولید خوراک

➤ از حدود ۱۲۰۰۰ سال پیش گروه هایی از مردمان دوره گردآوری خوراک، شروع به کشت برخی گیاهان و اهلی ساختن حیوانات کردند و برای نخستین بار موفق به تولید خوراک شدند. باستان شناسان درباره تقدم کشاورزی بر اهلی کردن حیوانات یا بر عکس، نظرات متفاوتی دارند.

➤ از آن جایی که زنان مسئولیت گردآوری دانه های گیاهان را بر عهده داشتند به احتمال زیاد، کشت دانه توسط آنان آغاز شد.

- ترقی در فن ساخت ابزارها و ظروف سنگی
- در عصر نوبهننگلی ابداع چرخ سفال — تولید ظروف گلی
- با استفاده از پشم حیوانات — تولید پارچه

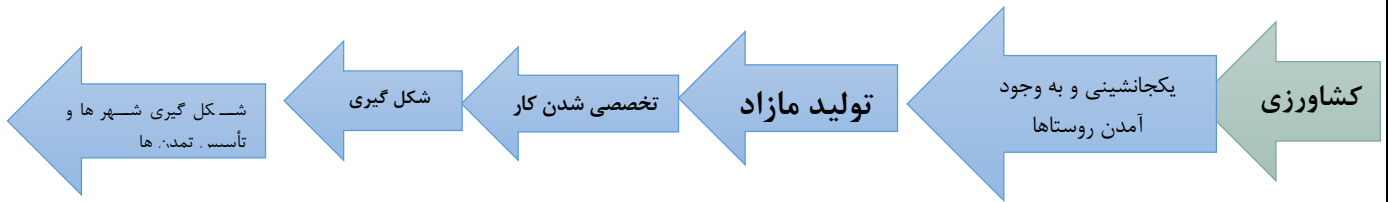
➤ اهمیت ابداع کشاورزی و سرنوشت ساز بودن آن در زندگی انسان تا جایی است که باستان شناسان، آن را انقلاب کشاورزی نامیدند و تأثیر آن را در تاریخ بشر همچون انقلاب صنعتی قرن ۱۸ م می دانند.

مهم ترین پیامدهای کشاورزی

۱- به منظور کاشت، داشت و برداشت : دست برداشتن از دوره گردی و ایجاد نخستین روستاها به عنوان سکونتگاه های دائم

۲- به دلیل تولید اضافه بر نیاز : روی آوردن به فعالیت های غیر از تولید خوراک چون ابزارسازی، سفالگری، پارچه بافی و تخصص پیدا کردن در این فعالیت ها

۳- به دلیل تولید مازاد بر نیاز محصولات : شروع و رونق داد و ستد میان روستاها و آشنایی مردم مناطق مختلف با آداب و رسوم، مهارت ها و اندیشه ای یکدیگر

تمدن های نخستین

(۱) بین النهرین

هرودت : «در بین النهرین از هر دا نه، دویست دانه به عمل می آید».

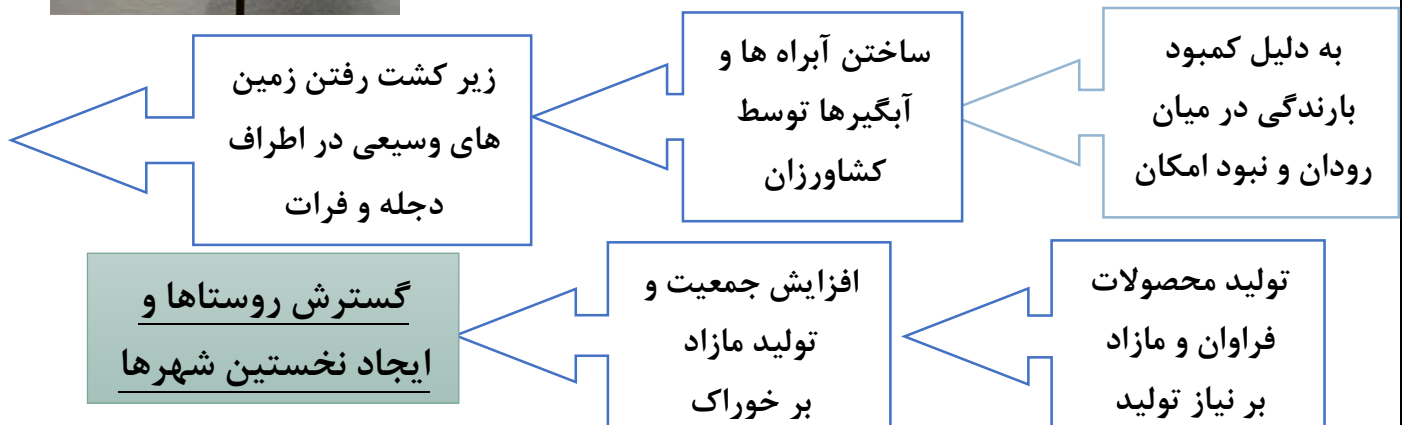

➤ میان رودان یا بین النهرین به معنای سرزمین های میان دو رود دجله و فرات در عراق کنونی است.

➤ رسوبات این رودها باعث به وجود آمدن دشت های حاصلخیزی شده است که مهد یکی از کهن ترین تمدن ها بوده اند.

شکل گیری تمدن

➤ کشاورزان کوهپایه ای زاگرس برای نخستین بار در دشت ها و جلگه های مجاور از جمله بین النهرین شروع به کشاورزی کردند :

- ✓ اولین شهرها در ناحیه جنوبی بین النهرین، معروف به سومر به وجود آمدند.
- ✓ مهم ترین شهرهای آن : اور، اوروک، لاگاش و کیش
- ✓ هر یک از شهرهای مذکور به همراه روستاهای پیرامون خود دارای حکومتی مستقل بودند که به آن ها دولت - شهر یا کشور - شهر گفته می شود.

توجه : سومر علاوه بر نام ناحیه، نام اقوام کهن ساکن در ناحیه جنوبی بین النهرین نیز بود.

نکته : دولت - شهرهای سومری اغلب با یکدیگر در حال رقابت و جنگ به سر می بردند.

- ❖ پرستش خدایان متعدد
- ❖ تعلق داشتن شهرهای مختلف به خدایان مختلف
- ❖ برپایی پرستشگاه برای خدایان هر شهر
- ❖ اهدای قربانی و هدایا به پرستشگاه ها
- ❖ انسان برای خدمت به خدا آفریده شده است
- ❖ کوتاهی انسان ها در خدمت به خدایان سبب وقوع سیل، طوفان و خشکسالی می شود

اعتقادات مردم
بین النهرین
(سومریان و ...)

کاهنان و کاهن اعظم

➤ در آغاز پیشوایی دینی را به همراه فرمانروایی سیاسی بر عهده داشتند. اما سرانجام فرمانروایی سیاسی را از دست دادند؛ زیرا فرماندهان نظامی قدرت را به دست گرفتند و حکومت را در خانواده خود موروثی کردند.

مطلع بودن از دانش های عصر خود
واسطه میان مردم و خدایان بودن
برخورداری از قدرت و ثروت فراوان

ویژگی کاهنان و کاهن اعظم

صنعت در سومر

➤ صنعت گران سومری در سفالگری و در ساخت ابزارها و جنگ افزارهای مفرغین نیز ماهر بودند. در آن زمان مردمان جنوب غربی آسیا کاربرد فلزات مختلف مانند مس و قلع را آموخته بودند و از ترکیب این دو فلز، اشیای مفرغین می ساختند که بسیار مقاوم و محکم بود.

➤ لوح های گلی به خط میخی و زبان سومری در بقایای شهرهای سومری کشف شده است به گمان برخی از باستان شناسان سومریان مخترع خط بودند و نخستین نوشته های جهان متعلق به آنان است. بعضی از این لوح ها حاوی آثار ادبی مانند افسانه گیلگمش.

قوم اکد به فرماندهی سارگن بر کشور- شهرهای سومری تسلط یافتند سپس سرتاسر بین النهرین را به زیر فرمان خود درآورد و امپراتوری بزرگی تشکیل داد؛ امپراتوری سارگن از سواحل شرقی دریای مدیترانه تا کوه های زاگرس امتداد داشت.

➤ امپراتوری سارگن، مردمان دارای اندیشه، آداب و رسوم، صنعت و هنر گوناگون را متحد ساخت و موجب تبادل بیشتر فرهنگ و تمدن شد و حدود دو قرن دوام داشت.

➤ قوم آموری قدرت خود را در مرکز بین النهرین گسترش داد و سلسه ای را تشکیل دادند که به بابل قدیم معروف است.

➤ شهر بابل به دلیل موقعیت مناسب سیاسی و جغرافیایی به یکی از مراکز بزرگ تجارت بین المللی در جهان باستان تبدیل شد و از ثروت و رفاه فراوانی برخوردار گردید و در دوران سلسله های بعدی نیز شهری بزرگ و آباد بود.

مشهورترین فرمانروای اموری	حمورابی
پایتخت اموری ها	شهر بابل
موضوعات ذکر شده در قانون نامه حمورابی	زراعت
	آبیاری
	کشتیرانی
	خرید و فروش برده
	ارث
	ازدواج
	مجازات های انواع جرم ها و جنایات

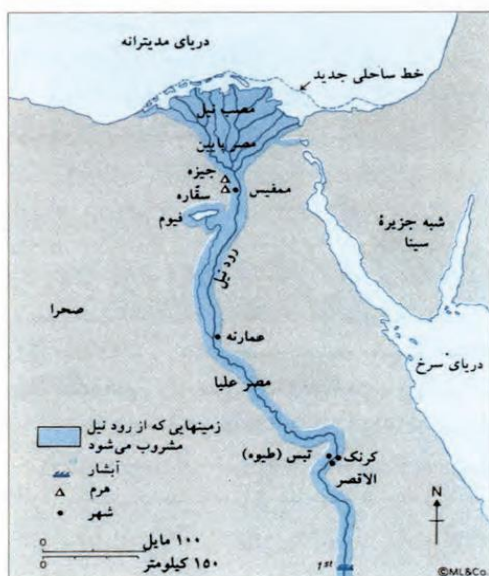

اقدامات مهم حمورابی
(۱) کشاورزی
(۲) ایجاد نخستین سند قانون گذاری جهان
(۳) فتح مناطق وسیعی از بین النهرین و ضمیمه آن به قلمرو خود
(۴) کشور داری

➤ پس از زوال حکومت بابل قدیم، آشوریان که قومی جنگجو در شمال بین‌النهرین بودند، قدرت را به دست گرفتند.

میراث تمدن بین‌النهرین

➤ ساکنان بین‌النهرین تمدنی عظیم را بنا کردند که در عرصه‌های مختلف از جمله سیاست و حکومت، قانون‌گذاری، معماری و شهرسازی، هنر، صنعت، خط و ... به موفقیت‌ها و پیشرفت‌های فراوانی دست یافتند.

نکته: تمدن بین‌النهرین به تمدن‌های پس از خود از جمله تمدن ایران در زمان هخامنشیان و تمدن یونان باستان، تأثیر بسزایی گذاشت.

(۲) مصر، هدیه رود نیل

➤ در مصر جریان زندگی و تمدن به رود پرآب و طویل نیل وابسته بود.

دلایل امنیت مصر از تهاجم‌های خارجی

نکته: تنها راه هجوم به مصر از راه شبه‌جزیره سینا در شمال شرق این کشور بود و در نهایت هم فاتحان از همین مسیر به مصر راه یافتند.

(۱) وجود رود نیل

(۲) صحرای گرم در شرق و غرب

(۳) دریای مدیترانه در شمال

(۴) صخره‌های شمالی

سیاست و حکومت

مورخان تاریخ مصر باستان را به سه دوره امپراتوری قدیم، میانه و جدید تقسیم می‌کنند. در دوره امپراتوری قدیم، قدرت فرعون‌ها در اوج بود و اهرام سه‌گانه به عنوان یکی از شاهکارهای معماری جهان باستان به دستور آنان ساخته شد.

توجه : فرعون ها برای اداره امور کشور از وزیر یا شخصی با عنوان کارگزار کل کشور استفاده می کردند که مسئولیت اداره امور مالی، اداری و قضایی را بر عهده داشت.

دارای قدرت زیاد
داشتن اعتبار در میان مردم
عمل او، اراده خدایان شمرده می شد
سخن او، از زبان خدایان بود
اطاعت بی چون و چرای مردم از او

جایگاه فرعون در مصر باستان

نکته : پسر یا هر کدام از اعضای خانواده فرعون، حتی همسرش می توانست جانشین او شود.

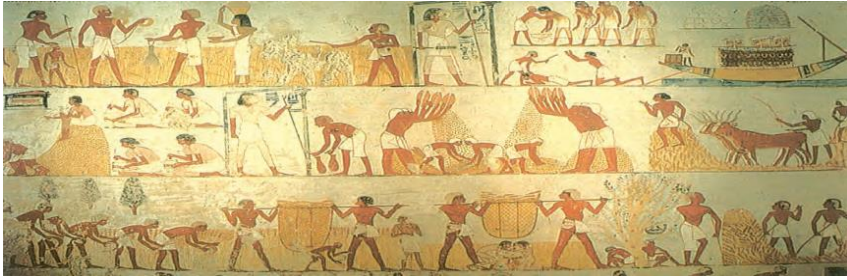
دین

مصریان باستان خدایان متعددی را می پرستیدند. نام چندین هزار خدا در نوشته های مصری یافت شده است. مصریان خدایان خود را مهربان تر و دوستانه تر از خدایان سومری می پنداشتند که شاید به دلیل زندگی آسان تر و مطبوع تر آن ها در کنار رود نیل نسبت به زندگی در کنار دجله و فرات بوده است.

نکته : آمن هوتپ چهارم (یکی از فرعون های دوره جدید)، یگانه پرستی را در شکل پرستش خدای خورشید در مصر رواج داد اما پس از مرگ او، کاهنان دوباره پرستش چند خدایی را رواج دادند. زیرا کاهنان نقش مهمی در فرهنگ مصر داشتند.

نکته : حضرت یوسف (ع) و حضرت موسی (ع) در دوران امپراتوری جدید، مردم مصر را به پرستش خدای یگانه دعوت کردند.

نکته : چون مصریان به زندگی پس از مرگ باور داشتند و معتقد بودند روح پس از مرگ، مدتی سرگردان و سپس به جسم باز می گردد، اجساد را برای جلوگیری از فاسد شدن جسم، مومیایی می کردند.

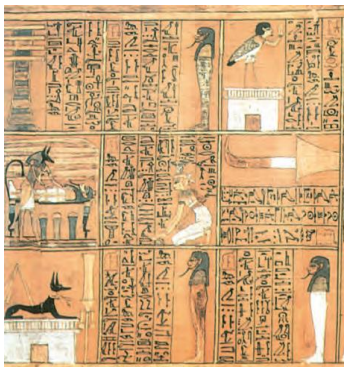

جامعه و اقتصاد

اساس زندگي در مصر باستان بر کشاورزي استوار بود. بيشتر مردم کشاورز بودند.

ويژگي هاي مردم مصر :

- (۱) مردمی صبور و فرمان بر بودند.
- (۲) آموزه های دینی آنان را به اطاعت بی چون و چرا از فرمان فرعون ها و مأموران او فرا می خواند.
- (۳) توده های مردم مصر علاوه بر پرداخت مالیات، ناگزیر بودند برای حکومت در ساخت کاخ ها، آرامگاه ها، معابد و نیز با حضور در جنگ ها بیگاری نمایند.

ادبیات و هنر

ابداعات مصریان در زمینه ادبیات :

- ۱- ابداع خط های مختلف هیروگلیف و دموتیک و استفاده از هر کدام در جاهای مختلف
- ۲- ابداع کاغذ پاپیروس از نی

نکته : پاپیروس های به جا مانده حاوی مطالب ادبی، مطالب دینی، شرح حال و اقدامات فرعون ها هستند.

عامل شهرت تمدن مصر:	بناهای باستانی: اهرام، معابد، کاخ ها آثار هنری: مجسمه سازی
منابع طبیعی مصر:	سنگ آهک، سنگ خارا
آثار همراه با خلاقیت و مهارت مصریان :	نقاشی، مجسمه سازی، ساخت جنگ افزارها، ابزارها
فلزات مورد استفاده مصریان برای ساخت ابزارها و اشیا :	طلا، مس

پاسخ فعالیت های درس :

فعالیت ۱ :

الف) آتش غذا را لذیذتر کرد و روشنایی را به ارمغان آورد.
ب) زیرا سردی هوا را با کمک گرمای ناشی از آتش برطرف می کرد.

فعالیت ۲ :

الف) زیرا قدیمی ترین ابزار مورد استفاده بشر که تا کنون توسط باستان شناسان به دست آمده، از جنس سنگ بوده است.
ب) براساس پیشرفت بشر در استفاده از ابزارهای سنگی

فعالیت ۳ :

نخستین جوامع بشری در مناطقی به وجود آمدند که دارای آب قابل استفاده و زمین حاصلخیز و هوای معتدل برای زندگی برخوردار بوده است.

پاسخ پرسش های نمونه درس :

۱- گردآوری خوراک : انسان ها بیشتر در غارها و پناه گاه ای طبیعی می زیستند. خوراک خود را در طبیعت می یافتند و یا از راه شکار به دست می آوردند. اعتقادات انسان ساده و مرتبط با نیروهای طبیعی بود.
تولید خوراک : ساختن خانه ها رواج یافت. کشاورزی و تولید انواع محصولات رواج یافت. خدایان متعددی مورد پرستش قرار گرفت و پرستش گاه ها ساخته شد و آیین های مذهبی مرسوم شد.

۲- کشاورزان به منظور کاشت، داشت و برداشت محصول، از دوره گری دست برداشتند و نخستین روستاها را به عنوان سکونت گاه های دائم ایجاد کردند. به دلیل تولید اضافه بر نیاز، عده ای به فعالیت های دیگری غیر از تولید خوراک مانند ابزارسازی، سفالگری و پارچه بافی روی آوردند و در تولید این محصولات مهارت و تخصص یافتند. در نتیجه تولید مازاد بر نیاز، داد و ستد میان روستاهای دور و نزدیک به تدریج آغاز شد که زمینه ساز آشنایی مردم مناطق با آداب و رسوم و اندیشه های یکدیگر بود.

۳- در هر دو سرزمین بین النهرین و مصر، کشاورزی نقش مهمی در شکل گیری تمدن داشت. در سرزمین بین النهرین شهرهای متعددی تأسیس شد که با توجه به نبودن وحدت سیاسی، به صورت دولت - شهر اداره می شدند. شرایط نسبتاً باز جغرافیایی این سرزمین، ورود اقوام به این منطقه را آسان می کرد ولی در مصر به دلیل وجود دریای مدیترانه در شمال و صحرای گرم و خشک در شرق و غرب، ورود اقوام مهاجم، کمتر به این منطقه روی می داد و حکومت مصر نیز متمرکز بود.

۴- سومریان، خدایان متعددی را می پرستیدند و اعتقاد داشتند که هر شهر از آن خدایی است. آنان برای خدای شهر خویش پرستشگاه با شکوهی برپا نموده و قربانی و هدایای زیادی نثارش می کردند. آنان معتقد بودند که خدایان، انسان ها را برای

خدمت به خود آفریده اند و اگر در این کار کوتاهی کنند، خدایان آنان را با فرو فرستادن سیل و طوفان تنبیه خواهند کرد. مصریان باستان نیز خدایان زیادی می پرستیدند و نام چندین هزار خدا در نوشته های مصری شناسایی شده است. البته مردم مصر خدایانشان را مهربان تر از خدایان سومری می پنداشتند، شاید به این خاطر که زندگی در اطراف نیل آسان تر و مطبوع تر از زندگی در کناره های دجله و فرات بود.

۵- او نظام سیاسی متمرکزی با اختیارات فرمانروا به وجود آورد. در زمینه کشاورزی، آبیاری، خرید و فروش برده، ارث و ازدواج و انواع جرم ها قانون نامه ای نوشت و حکومتش را هدیه خداوند می پنداشت. بخش عمده شهرت حمورابی در تاریخ، به دلیل قانون نامه ای است که از او بر جای مانده و به عنوان نخستین سند قانون گذاری جهان به شمار می رود. این قانون نامه ها بعدها توسط حکومت های دیگر نیز مورد استفاده قرار گرفت.

معانی واژگان درسی :

چهل و ششمین سالروز زمین : نیجل کلد، فیزیکدان دانشگاه کیمبریج درباره تاریخ زمین، کتابی به نام زمین ناآرام نوشته که زمین را بانوی چهل و شش ساله تصور می کند، به شرطی که هر یکسال عمرش را کلان سده، یک میلیون سده در نظر گرفت.

بومیان استرالیا : آزمایش های رادیو کربن، قدیمی ترین زمان سکونت در قاره استرالیا را حدود ۴۰ تا ۵۰ هزار سال قبل نشان می دهد. آنان فاقد مذهب ساختار یافته ای بوده اند اما اعتقادات مذهبی و بینشی آنها به خاک و زمین اهمیت زیادی می داده است. به گونه ای که برخی سرزمین ها دارای قداست خاصی بوده اند. بومیان به عصر رویاها معتقد بوده اند و برای رویاها ارزش خاصی قائل می شدند.

قبایل سرخ پوست آمریکای جنوبی : تقریباً در تمامی کشورهای این قاره جمعیت سرخ پوست وجود دارد، مردم سرخ پوست این منطقه در گذشته تمدن هایی مانند اینکاه را داشته اند. سرخ پوستان بر این باورند که هستی از یک دنیای طبیعی تشکیل شده است که همین عالم خاکی خودمان است که در آن زندگی می کنیم و دیگر دنیایی ماورایی که آن را به چشم نمی بینیم.

بقایای دانه غلات کشف شده از چغاگلان : تپه چغاگلان، یکی از قدیمی ترین لایه های نوسنگی ایران است. تپه ای متعلق به دوران نوسنگی بدون سفال است. این محوطه در ۲ کیلومتری جنوب سد امیر آباد در نزدیکی روستای گلان در ۸ کیلومتری بخش صالح آباد از توابع شهرستان مهران در جنوب مرکز استان ایلام واقع شده است. تحقیق و بررسی بر روی مواد گیاهی و جانوری به دست آمده در این کاوش ها بیانگر استفاده از طیف گسترده ای از انواع گیاهان وحشی و اهلی موجود در منطقه مانند گندم، جو، پسته وحشی و بلوط دارد.

موزائیک سنگی کشف شده از مقبره شاهی اور: پرچم اور (لوحه جنگ و صلح) قاب مرصع کاری شده با صدف، سنگ لاجورد و سنگ آهک قرمز، حدود ۲۷۰۰ ق.م به عنوان اولین نمونه های موزائیک در جهان.

پیکره بز مفرغی کشف شده از گورستان شاهی شهر اور در سومر : پیکره بز و درخت مقدس به عنوان پایه نذورات با موادی از قبیل چوب، طلا، لاجورد و متعلق به ۲۶۰۰ ق. م.

حماسه گیلگمش : کهنترین حماسه موجود در تاریخ جهان است. این حماسه به زبان اکدی، زبانی که نسبت دوری با عربی و عبری دارد و به خط میخی کوه مانند و کاملاً خوانایی بر الواح گلی نوشته شده است و شامل یازده لوح است که هر کدام حدود ۳۰۰ سطر دارد؛ لوح دوازدهمی هم بعداً به آنها افزوده شده است.

سارگن : او برعکس اکثر فرمانروایان بزرگ پیش از خویش، صرفاً به پادشاهی محلی بسنده نکرد و خواستار فرمانروایی واقعی و تمام عیار بر کل منطقه بود. به همین منظور، او بخش هایی از دیوارهای شهرها را تخریب کرد تا از مقاومت بیش تر جلوگیری کند؛ او شهروندان پایتخت خویش، دوستان شخصی که به وفاداریشان شک نداشت و شاید اقوام خود را به عنوان کارگزاران خویش در دیگر دولت - شهرها گماشت تا از پا گرفتن هر گونه سیاست مستقل و خودمختار جلوگیری کند.

لوح سنگی قانون نامه حمورابی : این قوانین بر روی سنگی از جنس بازالت و با تصویر پادشاه به همراه خدای «شاماش» (خورشید) و ۲۸۲ ماده قانونی کنده کاری شده است.

مهرهای استوانه ای : برای تشخیص نویسندگان الواح گلین میخی، تصدیق قراردادهای، اسناد تجاری و اثبات اعتبار بیانیه های حکومتی و دینی وسیله ای لازم بود.

آمون : یا آمین (آمون - رع)، یکی از مهم ترین خدایان مصر باستان بود به عنوان خالق، حاکم، خدای حاصلخیزی و خدای خورشید شناخته می شود. آمون خدای محلی تیس (معادل زئوس در یونان و ژوپیتز در روم)

اوزیریس : ایزد جهان زیر زمینی و زندگی پس از مرگ در اساطیر مصر باستان است. او فرزند گب (زمین) و نوت (آسمان) بود.

آمن هوتپ : آخناتون یا آخناتون (به معنای کسی که برای آتون سودمند است) نام آغازینش امن هوتپ (یا آمنحوتپ) چهارم (آمن هوتپ به معنای آمون خرسند است). بعضی از محققان معتقدند یگانه پرستی که آمن هوتپ در قالب پرستش خدای خورشید در مصر ترویج کرد شروع اندیشه خالق یگانه بود. با گذشت زمان، آمن هوتپ به این باور رسید که خداوند برتر آتون است که خودخورشید است نه خدای خورشید، رع (آمون)

هیکسوسها : کشور ضعیف شده مصر از سمت شرق در برابر گروه های مهاجم بی پناه قرار گرفت و دوران انحطاط را به همراه آورد. مصری ها مهاجمان را هیکسوس (Hyksos) می نامیدند. هیکسوس یک کلمه یونانی به معنی «حاکم بر سرزمین های بیگانه» است. بیگانگان از دوران سلسله دوازدهم به مصر نفوذ کردند و با تضعیف سلطه فراعنه بر کشور، این بیگانگان قدرتمند شدند.